

“הקשיבו היטב ואל תשכחו שחייבים לספר סיפורים אמתיים. אם אתה שומר אותם לעצמך, אתה מבצע בגידה.”

נולדתי ביום קיץ בהיר, ה-13 ביוני 1941, בבית החולים היהודי באמסטרדם, שהיה ידוע גם בכינויו 'ירושלים של המערב'. יום שישי השלוש-עשרה. גברת מוניקנְדָאם, מיילדת בבית החולים, סייעה לי להגיח לעולם מתוך רחם אמי, אנה סטאל, והניחה אותי בזרועותיה.

הוריי נישאו ב-14 בספטמבר 1938. יצחק סטאל היה לְטֶש יהלומים במקצועו, אך במיתון הגדול של שנות השלושים עבד בבניית ועיטור אהילי מנורות. מכאן צמח מפעל אהילים למנורות חשמל, יוזמה שבתוך עשר שנים צמחה לחברה שהעסיקה מספר עובדים. הוא צייר כתחביב ואת ציוריו היה ממסגר בעצמו בסטודיו שלו.

אנה נתן הביאה עימה לנישואים רהיטים, ציורים, רישומים, תכשיטים ושטיחים. כמה שבועות לאחר מכן עבר הזוג הצעיר להתגורר בבית מידות בן שישה חדרים עם מטבח ומרתף על תעלת פֶלְנְטְז'יה מְאוּיֶדְרְחְרַחט בשכונת היהודים באמסטרדם. מרתף הבית התפרש לאורכם של שלושה בתים, מה שהפך אותו למתאים ביותר לשמש כסטודיו וכסדנת ייצור של המפעל.

בבית מידות זה התגוררו הם וילדיהם. אחי, מרסל, נולד ביום שישי, 29 בספטמבר 1939. אף אני נולדתי ביום שישי, ביוני 1941. הוריהם והורי הוריהם של יצחק ואנה נולדו בהולנד.

יצחק ניהל עסק מצליח. את העסק, שהיה עיקר הונו, הפקיעו הכובשים הנאצים מידיו ב-1942. עוד לפני שהנאצים הפקיעו ומכרו את העסק שלו, הספיק יצחק להשקיע את רווחיו ביהלומים, ציורים, זהב וניירות ערך. בדרך זו שמר על חלק מהונו גם לאחר ההפקעה ונכסים אלה אפשרו לו להציל את משפחתו מעבודות כפייה וגירוש למחנות ההשמדה, על ידי איתור מקום מסתור בתשלום עבורם או קניית חותמת סֶפֶר לתעודת הזהות שלהם (חותמת של המועצה היהודית באמסטרדם בשנים 3-1942 שאפשרה פטור יעד להודעה חדשה' מגיוס לעבודה כפויה או גירוש למחנות).

אנה ויצחק שמו לב שיותר ויותר שכנים יהודים נעדרים. חלקם הוצאו מביתם על ידי המשטרה ההולנדית, מה שלא נעלם מעינם של השכנים כי השוטרים הלמו על דלתות, צעקו פקודות והיכו באלות. הולנדים לא יהודים עברו להתגורר בבתי היהודים שגורשו בתיוכם של מתווכי נדל"ן שקיבלו לידם את ניהול נכסי היהודים המגורשים.

'ציידי היהודים' מקרב המשטרה ההולנדית קיבלו תשלום נאה עבור עבודתם, אבל המניע העיקרי שלהם היה בעיקר השנאה ליהודים. הם עבדו במחלקות משטרה בעלות מטרה אחת ואחת בלבד: לעצור כמה שיותר יהודים, באלימות אם צריך, ולהעבירם לאסֶרֶה, שירות הבטחון הגרמני.

אבל היו גם משפחות יהודיות שנעלמו בדממה מוחלטת, בדרך כלל באישון לילה. הם עזבו בלי שאיש ירגיש או יידע לאן נעלמו. אלה האנשים שעברו למקומות מסתור.

פגישה בלתי צפויה

זמן רב חלף עד שפגשתי שוב במיילדת. זה קרה בהיכל התרבות של תל אביב בחורף 1985. אי אפשר לומר שזיהיתי אותה, אחרי הכל, עברו 44 שנה מאז המפגש הראשון ויהטראומטי שלי איתה. עברתי בוכה מבטחת רחם אימי אל העולם הרה הסכנות של אותם ימים. כשפגשתי מחדש במיילדת הייתי נשוי ואב לארבעה ילדים.

לאשתי, הַנְּקָה, ולי, היה כבר שנים מנוי לקונצרטים של הפילהרמונית בהיכל התרבות. נהגנו ללכת יחד עם שני זוגות חברים, שגם להם היה מנוי. בשנת 1985 לא חידש אחד הזוגות את המנוי שלו וזוג מבוגר, שלא הכרתי, החליף אותי. בני הזוג הבחינו שהנקה ואני מדברים בינינו הולנדית ועד מהרה נקשרה שיחה בהפסקה של הקונצרט. הגבר היה בעברו רופא באמסטרדם והוא החליט לעלות ארצה כשיצא לגמלאות.

כדרכם של זרים, שלומדים להכיר אלו את אלו, דיברנו על דא ועל הא. יום אחד שאלו אותנו: *"איך שרדתם את המלחמה?"*

לחמתי במלחמת ששת הימים, במלחמת יום כיפור וכן בשלום הגליל בלבנון. עברתי גם את מלחמת המפרץ ואת האינתיפאדה. אבל כשהולנדים בישראל מדברים על 'המלחמה', ברור לכולם שמדובר במלחמת העולם השנייה. בזהירות מדודה החלה אשת הרופא לשאול אותי שאלות. מתוך נימוס סיפרתי לה על ילדותי, הוריי ועל סבי וסבתי. מהפסקה להפסקה הפכו שאלותיה לממוקדות יותר, שאלות שרק מי שהכיר את משפחתי יכול היה לשאול. בשלב מסוים הבנתי שאלה אינן אלא שאלות רטוריות. היא כבר ידעה את התשובות. האם חיפשה אישור לכך שאני אכן האיש שהיא חושבת? עברו קונצרטים רבים ונשאלו שאלות רבות עד שלבסוף נפתרה החידה והיא אמרה: *"אני הייתי המיילדת שלך."*

מלחמת העולם השנייה

יומיים אחרי הפלישה הגרמנית לפולין (האחד בספטמבר 1939), הכריזו בריטניה וצרפת מלחמה על גרמניה. מלחמת העולם השנייה החלה. הולנד הצהירה שוב על נייטרליות, אך ללא הועיל. הגרמנים תקפו את ארצנו הקטנה, כמו גם את בלגיה ולוקסמבורג, בבוקרו של יום שישי, 10 במאי 1940. הגרמנים גברו בקלות על הצבא ההולנדי, שלא היה חמוש כראוי. לאחר שלושה ימים העביר השר מקס סטיינפרֶה, בשם המלכה והקבינט, את סמכות הממשל בהולנד למפקד העליון של הצבא ההולנדי. עוד באותו יום, ברחו המלכה וילהלמינה, יחד עם חברי הקבינט ההולנדי, ללונדון. הנסיכה יוליאנה ושתי בנותיה, ביאטריקס ואירנה, עזבו יום קודם לכן לבריטניה ומשם לאוטווה. התוצאה הייתה הגרמני ארתור זייס-אינקווארט הפך למושל הולנד. כבר בחודש הראשון לכיבוש החל זייס-אינקווארט ברדיפת היהודים באופן שיטתי והחל להשית תקנות מפלות שהדירו אותם מהמרחב הציבורי. המטרה הייתה להפקיע מהם את זכויותיהם. למטרה זו הוקמו מוסדות ייעודיים שנעזרו בשורה של שבע-עשרה תקנות. עבודתו של זייס-אינקווארט בהולנד הייתה קלה מאד; ברישומי האוכלוסין של הערים, לצד השם והכתובת, צוינה גם ההשתייכות הדתית של התושבים. איתור האוכלוסייה היהודית, אם כן, היה משימה פשוטה למדי.

כדי להפוך את השוד ל'חוקי', היה צריך להגדיר תחילה את המונח 'יהודי'. זה קרה עם התקנה הרביעית ב-22 באוקטובר 1940. כל חברה שבה הייתה ליהודים מידה

מסוימת של השפעה, הייתה מחויבת לדווח על כך ל-Wirtschaftsprüfstelle (WSP).
סעיף 4 סיפק הגדרה מדויקת למונח 'יהודי'.
כל תקנה חדשה נועדה לשלול עוד ועוד זכויות מיהודים וקידמה את תהליך הדרתם
ההדרגתי אך העקבי מהמרחב והחיים הציבוריים. תחילה 'טיפלו' ביהודים בעולם
העסקים, חיי החברה ובמנגנוני השירות הציבורי. אחר כך הגיע תור הרכוש הפרטי.
תכנית גזל רכוש יהודי הולנד, בוודאי ובוודאי בשלבה הראשוני, הוסתרה מהציבור.
הכוונות האמיתיות הוסוו כדי למנוע אי שקט.

המועצה היהודית בהולנד

לאחר מחאות פברואר 1941 בכיכר רמברנדטפליין באמסטרדם זימנו השלטונות
הגרמניים כמה דמויות יהודיות בולטות במטרה להקים מועצת יהודים באמסטרדם.
על מועצת היהודים, היודסה רָאט, הוטלה המשימה לסייע בהשבת הסדר. הם היו
הגוף המייצג של היהודים מול הכובש הגרמני והיה עליהם לוודא שהיהודים ימלאו
אחרי הוראות הכובש. היהלומן הידוע, אברהם אשר, יושב ראש בית הכנסת ההולנדי
הראשי, והפרופסור דוד כהן קיבלו עליהם לעמוד בראש המועצה במשותף. ב-13
בפברואר 1941 התכנסה המועצה היהודית, ובה עשרים חברים. יושבי הראש התעקשו
שהיהודים ימסרו את נשקם. הם רצו שהקהילה היהודית תמשיך לנהל חיים תקינים
ככל האפשר חרף הנסיבות הקשות. עלון המועצה הפך לשבועון היהודי, באישור
כוחות הכיבוש, כמובן. מאביב 1941 ועד סתיו 1943 היה שבועון זה השופר דרכו
העביר הכובש הגרמני את פקודותיו לקהילה היהודית בהולנד.

הגרמנים האצילו עוד ועוד סמכויות למועצה היהודית, כך שלא זו בלבד שכוחה גדל
בהדרגה, אלא גם גודלה. בעוד שהמועצה מנתה עשרים חברים ביום הקמתה, באביב
1943 עבדו בה כשמונת אלפים איש. מחלקות, תתי מחלקות וועדות שונות צצו ברחבי
הולנד. המועצה היהודית הפכה למדינה בתוך מדינה. אפשר לומר שהיא תפקדה
כממשלת יהודי הולנד. ל'ממשלה' הזו היה כוח ביצועי בלבד. הסמכות המחוקקת
הייתה, כמובן, הכובש הגרמני והוא בלבד. המועצה היהודית הפכה בהדרגה שותפה
לתוכניות הגרמניות. היהודים בהולנד היו רשומים ומופרדים משאר אוכלוסיית
הולנד.

אדולף אייכמן, היושב בברלין, קבע את לוח הזמנים ואת מספר היהודים שיגורשו
בכל שלב. משטרת הולנד באמסטרדם ביצעה את הפשיטות בסיוע מכבי האש
המקומיים. הפשיטה הגדולה הראשונה התרחשה ביולי 1942 במרכז ובדרום
אמסטרדם.

כך החל השלב האחרון של הפתרון הסופי. ב-15 וב-16 ביולי 1942 יצאו הרכבות
הראשונות מווסטרבורק לאושוויץ. ניסיונות המועצה היהודית לצמצם את מספר
היהודים המועמדים לגירוש עלו בתוהו. עם זאת, הגרמנים התירו למועצה להקים
מערכת פטורים זמניים מגירוש. על המועצה היה לבחור בעצמה את עובדיה שיהיו
זכאים ליחותמת ספָר' הנכספת. התוצאה ההגיונית הייתה התנפלות המונית על
המועצה. אייכמן לא היה מרוצה ממספר היהודים המגורשים. הוא רצה עוד.
הגרמנים הורו למועצה למלא את המכסה והשאירו בידיה את ההחלטה מי יופיע
ברשימת הגירוש. זהו ללא ספק אחד המעשים המחרידים, האכזריים והבלתי
אנושיים של הכובש הגרמני.

לאחר הטרגדיה של ה-29 בספטמבר 1943, הכריזו הגרמנים על אמסטרדם עיר
'נקייה מיהודים'. בזאת חדלה המועצה היהודית מלהתקיים. עבור שירותיהם נשלחו
ראשיה למחנות ריכוז במקום למחנה השמדה. לא שהשהות שם הייתה נעימה, אבל
הסיכוי לשרוד היה גדול יותר. ב-1944 חיכתה לקבוצה מיוחדת זו רכבת בווסטרבורק,
שהובילה אותם לטרזינשטט. שני יושבי הראש של המועצה חזרו משם בחיים.

רעידת אדמה בקיץ 1950

אי שם בדרום אמריקה, עמדה פרה עם עגליה ורעתה בשלווה באחו. עובר אורח מזדמן ראה את הסצנה הפסטורלית הזאת, צילם אותה ונסע הלאה. כעבור כמה דקות פערה האדמה פיה והפרה נעלמה.

רעידת אדמה מתחילה ברעידות מקדימות, ראשוניות ומשניות, ואז מגיעה הרעידה הראשית ואחריה הרעידה העוקבת. בעלי חיים חשים ברעידות האדמה הראשוניות ולעתים קרובות פותחים במנוסה. ייתכן שהיו סיבות לכך שהפרה לא הגיבה לרעידות המוקדמות, לא חיפשה מקום בטוח והמשיכה לרעות בשלווה. אפשרות אחת היא שהפרה לא יכלה לברוח כיוון שאזור המרעה היה מגודר או שהיא לא רצתה לנטוש את עגליה. סיבה אפשרית אחרת היא שהאינסטינקטים שלה אמרו לה, בניגוד לשיקול הדעת, שהאירוע לא עומד להיות נורא. מלבד זאת, הדשא באחו הזה טעים כל כך. יש עוד הרבה סיבות שאפשר לחשוב עליהן מדוע נשארה הפרה במקום עד לסוף הטרגי. האירוע הקיצוני והדרמטי ביותר בחיינו מתרחש בדרך כלל באופן בלתי צפוי, בגלל טעות שיפוט שלנו או קריאה לא נכונה של המצב, ומוצא אותנו לא מוכנים. אירוע בסדר גודל כזה נשזר כחוט השני בחיינו והוא בעל השפעה מתמשכת על אורחותינו והלכותינו. השואה הייתה רעידת אדמה. לא אסון טבע, אלא אסון מעשה ידי אדם. בפרק הזמן שבין השנים 1930-1940 היו מספיק רעידות ראשוניות ומשניות. הרעידה הראשית הייתה בין 1940 ל-1945. אחרי המלחמה, רעידות עוקבות גרמו לטראומות חדשות שהשפיעו על חיינו לפרקי זמן שונים.

דוגמאות לרעידות עוקבות כאלה הן משפט אדולף אייכמן (אפריל 1961 עד מרץ 1962) והשבת הזכויות ההולנדית בתחילת שנות החמישים של המאה שעברה.

מלחמת יום כיפור (1973)

אחרי עשר שנות חיים ועבודה בישראל, החלטתנו לחזור זמנית להולנד. לא משום שלא הייתה לי עבודה טובה או כי לא הצלחתי להתאקלם בארץ. הייתי מאושר עם המשפחה שלי. התקדמתי לדרגת מנהל פרויקטים במקום עבודתי, אלתא, חברת בת אלקטרוניקה של התעשייה האווירית. הפרויקט שהובלתי אפילו זכה בפרס ביטחון ישראל! גרתי עם משפחתי בוילה פרטית במושב בית עובד היפה. די והותר סיבות להיות שבע רצון מהחיים. הסיבה שבגינה רציתי לחזור להולנד הייתה לימודים באוניברסיטה. הדחף שלי ללמוד, מקורו בימי ילדותי. רציתי להוכיח שהמחנכים והפסיכולוגים שלי טעו ושאני לא טיפש.

ביום כיפור 1973 בהולנד אני בבית הכנסת. אחרי התפילה הנקה והילדים אוספים אותי.

"יש בארץ מלחמה," היה הדבר הראשון שהנקה אמרה.

"לא שמעתי על זה שום דבר."

"אבל זה נכון, שדה התעופה בן גוריון נסגר."

"כן, אבל הוא נסגר כל שנה ביום כיפור."

כשאני מגיע הביתה אני מתקשר לשגרירות ישראל להתייעצות ונאמר לי שאנשים בעלי רקע וידע כמו שלי נחוצים מאוד ושליחידה הצבאית שלי חסר כוח אדם. אחרי פחות מעשרה חודשים בהולנד, אני מחליט, אחרי התייעצות עם הנקה, לחזור לארץ. יוס, עמית וחבר של המשפחה, לא מבין איך מישהו משאיר את אשתו וארבעת ילדיו בהולנד כדי להשתתף במלחמה. אני עונה לו בשאלה: "אם הבית שלך עולה באש, לא תעזור לכבות את השריפה? ישראל היא המולדת שלנו ואני מרגיש שם בבית. אמנם נולדתי בהולנד, אבל בגלל ההיסטוריה אני מרגיש בה כמו אורח."

בשנת 1977 חזרנו לישראל.

שלוות חיי הופרעה באחת כאשר ב-1977 התגלה חלק מארכיון בנק הגול בהולנד (LIRO).

בקיץ 1995 נושא הנכסים היהודיים משך בפתאומיות את תשומת לב התקשורת והפוליטיקאים. על כף המאזניים הייתה מונחת שאלת ההון היהודי, שבזמן המלחמה, מצא את דרכו לשוויץ הניטרלית. הקונגרס היהודי העולמי ניהל את המתקפה התקשורתית.

בתחילה הבנקים השוויצרים לא התרגשו מהמהומה, אך אדישות זו עתידה הייתה להשתנות כאשר נשיא ארצות הברית דאז, ביל קלינטון, הפקיד בידי הדיפלומט סטיוארט א. אייזנסטאט את הטיפול בנושא הנכסים היהודיים. המצב הפך פחות ופחות נוח לשוויץ. שמה הטוב של המדינה הוכתם, מה שעלול היה להשפיע לרעה על הזירה העסקית. לבסוף, הבנקים השוויצרים הקימו קרן לתמיכה בקורבנות המלחמה.

חוסר הנחת התפשט למדינות נוספות, לרבות המדינה השטוחה שעל הים הצפוני. פרופסור אריק פישר, מנכ"ל התאחדות חברות הביטוח בהולנד וחבר בוועדת איגלבורגר העוסקת בהשבת נכסי יהודים ממלחמת העולם השנייה ברחבי העולם, הוא הראשון לבצע חקירה פנימית לאיתור נכסים יהודיים ממלחמת העולם השנייה שעדיין נמצאו בידי חברות הביטוח. הוא יצר קשר עם NIOD על מנת ליזום מחקר על השבת נכסים לאחר המלחמה על ידי חברות ביטוחים.

הודות לטיפ של כמה סטודנטים שהתגוררו מזה כמה חודשים בבניין של סוכנות משרד האוצר ההולנדי, הכרטסת ופרטי הבנק שבה הגיעו בסופו של דבר לידי השבועון *De groene Amsterdammer*. תגלית זו, מעל לחמישים שנה לאחר המלחמה, הוכיחה שהשבת הזכויות ההולנדית, לאחר המלחמה, לא נעשתה בצורה יסודית. שנות ה-30 וה-40 של המאה שעברה נחקרו לעיפה. ערמות על ערמות של דוחות וספרים נכתבו על התקופה. תשומת לב רבה הוקדשה לגורל היהודים בזמן מלחמת העולם השנייה. אולם התקופה שאחרי המלחמה זכתה לתשומת לב רק בעשורים האחרונים של המאה הקודמת.

עברו יותר משני דורות עד שממשלת הולנד ניאותה לשתף פעולה עם מחקר על אודות השבת הזכויות שלאחר המלחמה ולהכיר ביחס המוטה של הממשלות הקודמות ליהודים.

כמעט כל ההיבטים הפיננסיים של השבת הזכויות לאחר המלחמה כבר נחקרו; פעולות חברות הביטוח, הממשלה, הבנקים וחברי הבורסה. אלא שלאחר עיון בדוחות ובספרים, שמתי לב לקבוצה אחת שנשכחה. קבוצה שחבריה היו קטינים באותם ימים ולכן חסרת קול משלה. בכל הדוחות והספרים לא נאמר דבר על השבת זכויותיהם של הילדים ששרדו את המלחמה ללא הורים. יתומי המלחמה אינם מוזכרים בשאילתות השונות.

בשנות השלושים והארבעים של המאה שעברה ניסו הנאצים להשמיד את העם היהודי ואת היהדות. ניסיון השמדה זה נקרא 'שואה', או *Holocaust* באנגלית.

מקור המילה *Holocaust* הוא במילה היוונית *holókauston*, שפירושה העלאת קורבנות באש לאלים. שואה היא מילה בעברית שפירושה חורבן, הרס, כיליון. כיוון שבמהלך מלחמת העולם השנייה היהדות הייתה מטרת ההשמדה ודבר לא הוקרב לאלוהות כזאת או אחרת, אני משתמש בספרי במונח 'שואה' ולא ב-*holókauston*.

דין היהודים היה להישמד, אך לא כן רכושם. קודם גירוש היהודים ורציחתם במחנות הריכוז, שדדו הכובשים הגרמנים את רכוש היהודים כאשר משתפי פעולה סייעו בידם.

במהלך מלחמת העולם השנייה, הנאצים שדדו מיהודי הולנד לפחות 45 מיליארד אירו (לא כולל אומנות וכדומה), על פי שווי הסכום כיום. אחרי המלחמה ממשלת הולנד לקחה על עצמה להשיב את הרכוש השדוד לבעלי המקוריים. הליך השבת זכויות זה נחקר בצורה מקיפה החל מ1990 ואילך.

אני, כאחד החתומים על ההסכם בין המוסדות הפיננסיים ההולנדים לארגונים היהודיים – שהסדיר באמצע שנת 2000 את חוסר השבת נכסי היהודים שנשדדו במלחמה (כ350 מיליון יורו) – חלחלה בי ההבנה שאיש מעולם לא בחן את ניהול הנכסים של 1,363 יתומי המלחמה היהודים הקטינים. החלטתי לחקור בכוחות עצמי את קורות עיזבון הוריי שנרצחו ואת קורות עיזבונותיהם של קורבנות מלחמה אחרים.

כיצד קרה ששבעים ושמונה שנים לאחר תום מלחמת העולם השנייה מאבקם של יתומי המלחמה היהודים להשבת ירושותיהם עדיין לא הגיע לסיומו? ומדוע המאבק עגום כל כך, מזדחל ובלתי שוויוני? בספרי אני מתחקה אחר התשובות לשאלות אלה ותר אחריהן בינות תפיסות המצוי והרצוי השונות כל כך משני צידי המתרס. בספרי, *הירושה שלי* (עדיין לא תורגם), עובדות היסטוריות ומחקר מדעי שזורים בסיפור חיי. העובדות ההיסטוריות והציטוטים לקוחים מספרי *Settling the Account* שהוא מחקר מדעי מקיף המבוסס על **מסמכים היסטוריים**.

כיוון שבמהלך מלחמת העולם השנייה ואחריה, בעודי פעוט ובהיותי ילד, נגזלו ממני נכסי הארציים, החומריים והבלתי חומריים, ואחרי שהתמודדתי עם הרוע בהתגלמותו, לא יכולתי עוד להאמין במוסר ובסדרי עולם מעשי ידי האל. לא יכולתי לקבל את הרעיון שיד אלוהי אברהם, יצחק ויעקב, שרה, רחל ולאה, הייתה באירועים אלה. ואם הייתה ידו בהם, אזי אין הוא אלא השטן בכבודו ובעצמו. מכאן שמסקנתי היא שמקור הרוע באדם. האדם הוא השטן של עצמו. בעולם הזה, עלינו לבחור בין טוב לרע. על האדם להילחם בכוחות הרשע, בייצר הרע.

תובנה זו אינה תולדת הידיעה **שהעולם שתק** כאשר משפחות יהודיות נשדדו מכל רכושן עלי אדמות, הוצאו מבתיהן, גורשו ולבסוף נרצחו במחנות ההשמדה. היא גם אינה תולדת הכובשים הגרמנים הארורים וטירוף טוהר הגזע שלהם או סיפורי ניצולי המחנות על המועצה היהודית ועל חבריהם האסירים. אסירים שעבור פת לחם היו מוכנים לשקר, לבגוד באסירים אחרים, לגנוב. בקצרה, אסירים שמכרו את נשמתם לשטן לטובת הגדלת סיכויי ההישרדות שלהם. מקור התנהגות כזאת הוא יצר ההישרדות, האינסטינקט החייתי לשרוד בכל מחיר. כפי שנאמר בפרקי אבות, פרק ב, משנה ד:

וְאֵל תִּדְוֶן אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתִּגְיַע לְמִקְוָמוֹ, וְאֵל תֵּאמַר דְּבַר שְׂאֵי אֶפְשֶׁר לְשְׁמוֹעַ שְׂסוּפוּ לְהִשְׁמַע. וְאֵל תֵּאמַר לְכַשְׂאֶפְנָה אֶשְׁנָה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה:

לא, התובנה שלי, שמקור הרוע הוא באדם עצמו, גדלה וצמחה במהלך המחקר שערכתי על הגזל שהתרחש במהלך המלחמה ועל מדיניות השבת הזכויות של ממשלת הולנד והמוסדות הפיננסיים לאחר המלחמה.

בוגדים הלשינו וגזלו מהיהודים את מקום המסתור שלהם. הולנדים עדכנו את הגרמנים על תוכניות ירידה למחתרת, וכתוצאה מכך גורשו יהודים למחנות במזרח אירופה. תובנה זו התחזקה גם כשחקרתי את התנהלות ממשלת הולנד הגולה (-1940 1945) וכן את החקיקה של הממשלה לאחר המלחמה.

העובדה שפעולות ממשלת הולנד בשנים שלאחר המלחמה היו בהתאם לחוקים שנחקקו אז, אינה מקלה על שפיטתן. חוקים אלה, שנועדו לשקם את הפרקטיקה המשפטית בהולנד בהקדם האפשרי, באו לא פעם על חשבון השבת הזכויות של קורבנות המשטר הנאצי.

- מבחינה משפטית, מותר/אפשר היה להפעיל את חוק ההתיישנות. אבל על מוסר אין התיישנות. יש דברים שתוקפם אינו פג לעולם!
- ממשלת הולנד ומוסדות פיננסים, כמו גם כמה ארגונים, לרבות ה-JMW (שירותי הרווחה היהודיים בהולנד), פעלה כחוק מבחינה משפטית וכלכלית. אולם מבחינה חברתית-אתית, הם כשלו כישלון מתועב.

במהלך מסע החיפוש שלי, הבנתי שהמציאות נוראה וטראומטית לאין שיעור משדמייתי בחלומותיי הפרועים ביותר. כתינוק, כל 'פשעי' היה שנולדתי יהודי. לרוע מזלי זה קרה בהולנד. זאת הסיבה שבגינה אשתי, הַנְּקָה, ואני עלינו על קטנוע שבועיים אחרי נישואינו (1963) ויצאנו לדרך אל ארץ ישראל. שם אנחנו גרים עד היום.

השוואת נתונים

בשנים 1942-1943 הוציאו הגרמנים יהודים מבתיים בכל רחבי הולנד ושלחו אותם למחנות ההשמדה. כל זאת בשיתוף פעולה של המשטרה ההולנדית והכל בהתאם לחוקים התקפים באותה עת.

ב-17 בספטמבר 1945, נאם בהאג מר ואן סחייק, שר התחבורה בממשלת הולנד בגלות באנגליה, ממפלגת ה-KVP (מפלגת העם הקתולית), בפני אנשי חברת הרכבות ההולנדית. הוא הרעיף שבחים על העובדים על שאפשרו את תנועת הרכבות השוטפת (רכבות המוות) בזמן המלחמה. זה הועיל לכלכלה ההולנדית, **אמר פשוטו כמשמעו**:

"הקורבנות האומללים נלקחו למחנות הריכוז ברכבות שלכם. בליבכם התמרדתם, אך יאמר לזכותכם שלמרות זאת ביצעתם. ממשלת הולנד דרשה זאת מכם משום שחברת הרכבות היא אחד מעמודי התווך של כלכלת העם ההולנדי, ענף שאסור היה לסכן."

הנאום שודר עוד באותו ערב ברדיו. איש לא מחה. בסיכומו של דבר, הולנד שלחה למחנות המוות שבמזרח תשעים ושלוש רכבות ובהן 107,000 יהודים. מתוך 131,000 היהודים בהולנד, שחוקי הגזע של נירנברג הגדירו כיהודים, 105,000 - או שמונים אחוז - נרצחו בכוונה תחילה ובדם קר. זאת בשיתוף פעולה של המלכה וילהלמינה וממשלתה הגולה באנגליה, שהקריבה ביודעין את נתיניה היהודים למשימת החיסול הנאצית. כנראה שכסף היה חשוב להם יותר מחיי האזרחים!

בהוראת ממשלת הולנד הגולה, חברת הרכבות ההולנדית לא פתחה בשביתה עד 17 בספטמבר 1944. זה היה ארבעה ימים אחרי הטרינספורט האחרון, שבו היו 77 ילדים יהודים שנתפסו בכתובות מסתור!

אוכלוסיית הולנד הלא-יהודית קטנה בשני אחוזים בין השנים 1940 ל-1945, בעיקר משום שבמהלך מלחמה התמותה הטבעית גדולה מהילודה. בצרפת, לשם השוואה, היו כ-300,000 יהודים זמן קצר לפני תחילת הכיבוש הגרמני, רובם, כ-200,000, התגוררו בפריז. שבעים וחמישה אחוז מהם שרדו את מלחמת העולם השנייה. בהולנד שרדו עשרים אחוז בלבד.

הציור

הטלפון במשרד צלצל כמה פעמים עד שיזסט החליט להרים את השפופרת. "אני מתקשר בקשר למאמר שלך, שהופיע בעיתון הטלגרף ב17 בספטמבר 2005 תחת הכותרת: יתומי המלחמה מתקוממים," אמר ברט דה האן בן 92 מעברו האחר של הקו. "אתה יכול לתת לי את מספר הטלפון של פיליפ סטאל שמוזכר בכתבה?" דה האן סיפר סיפור מעורפל על הוריו ועל אימו של פיליפ, על כך שב1943 אנה סטאל הפקידה אצל הוריו ציור וכמה חפצי ערך למשמר. "איננו מספקים מידע אישי על המרואיינים שלנו," השיב יוסט. "אבל אם תיתן לי את מספר הטלפון שלך, אוודא שפיליפ יקבל אותו. אשלח לו באימייל את הסיפור שלך ואת מספר הטלפון שלך ואבקש ממנו ליצור איתך קשר. זה המקסימום שאני יכול לעשות."

כעבור שבוע התקשרתי מלא ציפייה לברט. קיוויתי שמדובר בציור שאבי צייר. יש לי ארבעה ילדים ורק שלושה ציורים שצייר אבי. לאכזבתי גיליתי שמדובר בציור של הצייר הגרמני המפורסם, הנס פי.

"הציור הגיע לידי ההורים שלי בזמן המלחמה," אמר ברט. "להורים שלי הייתה חנות בגדים בהילברסום. באביב 1943 הגיעה אליהם אישה בשם אנה ושאלה אם אפשר להעמיד את הציור הזה למכירה בחנות. הציור לא נמכר והוא כיום ברשותי. הוא היה של בני הזוג אנה ויצחק סטאל, הוא שייך לבני המשפחה שלהם והוא צריך לחזור אליהם. מתי נוכל להיפגש? אני רוצה לשוחח איתך ולהחזיר לך את הציור. אחת מבנותיי כבר הלכה לעולמה, אף אחד לא חי לנצח, אני בן 92 כך שמרבית ימיי כבר מאחוריי."

התרגשתי לגלות שלמעלה משישים שנה אחרי המלחמה, יש עדיין אנשים שמקשיבים לקול מצפונם. השבתי:

"אני עדיין לא יודע מתי אהיה שוב בהולנד, אבל אודיע לך בעוד כמה שבועות." סיפרתי בהתלהבות להנקה על שיחת הטלפון. "וואו, כמה נפלא בשבילך. למה לא קבעת איתו מייד פגישה? למה רק בעוד כמה שבועות? אתה חייב לנסוע להולנד מייד, השבוע!" "דווקא בגלל שזה כל כך מיוחד, אני רוצה להגיע מוכן. זה מעיד על הטוב ועל הרע שבאדם. לכן אני רוצה שיהיו שם גם עיתונאי וצלם. חוץ מזה, אני צריך לבדוק עוד כמה דברים. אני לא יכול לקבל את הציור אם הוא לא באמת היה שייך לקרוב משפחה שלי שנהרג במלחמת העולם השנייה."

אחרי בדיקה הגעתי למסקנה שהציור היה שייך להוריי בסבירות גבוהה. הנקה הזכירה לי כמה פעמים להתקשר לברט דה האן. ב12 באוקטובר 2005, חצי שעה לפני שקיעת השמש שתבשר על כניסת יום כיפור, הרגשתי שהגיע הזמן להתקשר שוב לברט. הרגשתי בשל לפגוש אותו.

שאלתי בזהירות: "האם אתה רוצה לתת לי את הציור, או שיש לו מחיר?" "הציור הוערך לפני זמן לא רב ב50,000 אירו והוא שלך עבור 100,000 אירו" השיב ברט. הרגשתי את הדם נוזל לי מהמוח. אחרי כמה דקות שמעתי שוב את קולו: "אתה עדיין על הקו, מר סטאל? מתי תבוא לאסוף את הציור?" לאט לאט חזרה אליי הכרתי. אמרתי בגמגום: "בשיחה הראשונה שלנו, סיפרת שאמא שלי נתנה אותו להוריי כדי לתלות בחנות שלהם. הציור לא עלה לך כלום ועכשיו אתה רוצה 100,000 אירו?" "זה לא נכון, ההורים שלי קנו אותו."

"איך אתה כל כך בטוח?"
"ראיתי בזמנו את זיכרון הדברים החתום ואספתי את הציור מההורים שלך."
"האם יש לך עדיין את זיכרון הדברים?"
"לא."

"האם הציור עדיין במסגרת המקורית שלו?"
"לא. אחרי המלחמה, הוריי ביקשו הערכת מחיר על הציור כי הם תכננו למכור אותו. הם היו זקוקים לכסף. בעצת סוחר האמנות, הציור עבר ניקוי, רסטורציה ומסגור מחדש. הסוחר אמר שזה יעלה את שווי הציור. אחרי כמה שבועות אספתי את הציור מאישזהו מקום במרכז העיר אוטרקט. הוא נראה מצוין. הצבעים הבהירים המקוריים חזרו והמסגרת החדשה העניקה לציור מראה רענן."

"כמה שילמו הוריי עבור הציור?"
"יחד עם הציור קיבלתי מהרסטורטור מעטפה עם שני פתקים בתוכה והמסגרת הישנה. אחד הפתקים היה זיכרון הדברים של מכירת הציור והשני היה מפה של גינה בפלנטֶ'יה מאוידֶ'רחֶ'אחט. אני לא זוכר מה היה המחיר שהוסכם עליו בזיכרון הדברים. אני גם לא יודע מה קרה עם הפתקים האלה אחרי שנתתי אותם לאבי."

"בשיחה הראשונה שלנו אמרת שאני יכול לבוא לקחת את הציור. הציור שייך למשפחתך וצריך לחזור לרשות משפחתך, זה מה שאמרת."
"מה פתאום, הציור הוא שלי ואפילו עוד לא החלטתי אם אעביר אותו לילדיי או שאציע אותו למכירה."

"אז למה התקשרת לעיתון כדי לאתר אותי?" שאלתי.
"הציור הזה הוא מזכרת מילדותך ומהוריי שמתו. מעבר לשווי השוק שלו, יש לו ערך רגשי עבורך. אתה האדם היחיד שיהיה מוכן לשלם מחיר גבוה משווי בשוק."

"זה נראה לך נורמלי שבזמן המלחמה אנשים נשדדו מכל רכושם ונרצחו ושהיום אנשים כמוך מחפשים להרוויח מהמלחמה?"
"כן", ענה דה האן, "אלה חוקי החיים. מותו של האחד הוא תקומתו של השני. מתי תבוא כדי שנוכל לדבר?"

האנושות איכזבה אותי פעם נוספת. אני עצוב ונוזעם בו זמנית. אני לא רוצה לפגוש את המפלצת הזאת. האם אצליח בכלל לשלוט בעצמי כשאעמוד מולו? או שאתקוף ואהרוג את בן התשעים ושתיים? מגיע לו למות. אבל אם זה מה שאעשה, אז אני לא יותר טוב מדה האן. האם המחיר שאצטרך ללא ספק לשלם על מעשי לא יהיה גבוה מדי עבורי ועבור משפחתי?

"ברור לי", אמרתי, "שהסגרת את הוריי לאחר שקיבלת את הציור כתשלום על הסתרתם. אתה אשם בכך שהורי נרצחו; שמרת את עיזבונם ועכשיו אתה להוציא עוד רווח ממעשיך הפליליים." כשהשתררה דממה מעברו האחר של הקו, המשכתי: "זבלים כמוך אני לא רוצה לפגוש וגם לא לדבר איתם."

טרקתי את הטלפון וחשבתי לעצמי: התחלה טובה להרהורי יום כיפור. עכשיו ידעתי, בסבירות הגובלת בוודאות, מי הסגיר את הוריי. לא מצאתי תשובה לשאלתי 'מי חפר ולקח את קופסת התכשיטים של ההורים שלנו אחרי המלחמה?'. חסרו לי כוחות הנפש לברר. חוץ מזה, מדובר בערך חומרי ובה אין לי עניין. ארבעת האנשים שידעו את התשובה כבר אינם בחיים. הם לקחו את הסוד לקברם. במהלך מסע החיפוש שלי, הבנתי שהמציאות נוראה וטראומטית לאין שיעור משדמיינתי בחלומותיי הפרועים ביותר. כתינוק, כל 'פשע'י היה שנולדתי יהודי. לרוע

מזלי זה קרה בהולנד. זאת הסיבה שבגינה אשתי, הַנְּקָה, ואני עלינו על קטנוע
שבועיים אחרי נישואינו (1963) ויצאנו לדרך אל ארץ ישראל. שם אנחנו גרים עד היום.

יש לי משאלה אחת למנהיגים שלנו: אל תתנו להיסטוריה לחזור על עצמה! אבל
מה עלינו לעשות אם הממשלה שלנו, שנבחרה באופן דמוקרטי, עולה על אותו המסלול
ששלוש מדינות אירופאיות צעדו בו לפני אי אילו שנים? האם זהו הפרולוג? האם
ממשלת ישראל עושה את צעדיה הראשונים במעבר מדמוקרטיה לדיקטטורה? האם
עשתה הממשלה שלנו 'העתק+הדבק' **לממשלת גרמניה של השנים 1933-1945?**
אני צופה שאזרחי ישראל בעלי הבינה לא ייתנו לדיקטטורה (כל הרשויות ביד אחת)
להרים את ראשה. ואולי אין זו אלא משאלת לב.

פיליפ סטאל
www.staal.bz